

Isroilov Raxmatillo Luqmonxo'ja o'g'li

(Toshkent davlat transport universiteti)

(Elektrotexnika va kompyuter muhandisligi)

Annotatsiya: Maqsud Shayxzoda “Jaloliddin Manguberdi” dramasida Manguberding jasorati, mardligi, vatanga bo‘lgan muhabbati va dramaning hozirga qadar o‘rni, uning inson ko‘nglidan keng joy olganligi haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: G‘anim, shaxs, sarkarda, Amir Temur, jasur, mubolag‘a, xalq, vatan, fidokor, qo‘shin,

Ikkinchi jahon urishi ning shavqatsiz damlarining o‘ta suronli voqealari hukm surib turgan damlarda g‘anim bilan mardonavor kurash ketayotgan bir vaqda yozuvchilar oldiga o‘tmishdagi mashhur sarkardalar haqida ibratli badiiy asarlar yaratish masalasini qo‘ydi. Bunday asarlar xalq va armiyani o‘tmishdagi jasur sarkardalardan, xalq qahramonlaridan ibrat olishga da‘vat etishi, jangchilarni vatanga bo‘lgan muhabbatini yanada kuchaytirish, ularni bu mashhur shaxslarning vatanparvarlik fazilatlarini ruhida tarbiyalashi mumkin edi. Shunday ijodiy buyurtmani olgan Maqsud Shayxzoda o‘zbek xalqining jasur va mard farzandlaridan biri Jaloliddin haqida sahna asarini yozishga kirishadi. Mo‘g‘ul istilosi davrida Movaraunnahrda katta jasorat ko‘rsatgan Jaloliddin haqida hali adabiyotimizda birorta badiiy asar yaratilmagan, sovet tarixchilarining ilmiy asarlarida esa uning na nomi, na jangovar jasorati iliq so‘zlar bilan tilga olingan edi. Shunga qaramay, Shayxzoda bu jasorat siymi haqidagi Shahobuddin Muhammad Nasaviyning “Siyrat as-sulton Jaloliddin Mangburni” va Alouddin Atomalik Juvayniyning “Tarixi jahongushoyi Juvayniy” kabi asarlarini o‘qib, shu asarlarda tasvirlangan tarixiy davr voqealari asosida o‘z asarini yozishga ahd qiladi. Shuni alohida qayd etish joizki, Jaloliddin haqidagi noyob manbalardan biri - Nasaviyning nomi yuqorida qayd etilgan asarida mashhur sarkardaning ismi Jaloliddin Mangburni deb atalgan. “Mangburni” laqabini ayrim tarixchilar “burnida xoli bor”, “xoldor” deb talqin qilingan. Ammo Shayxzoda o'z asarida Jaloliddinni, tarixiy manbalardan farqli o'laroq, “Manguberdi” deb atagan va Nasaviy kitobidagi “Mangburni” so‘zini o‘zbek tiliga shunday tarjima qilgan. Va mashhur sarkarda o‘zbek xalqi o‘rtasida hanuzgacha shu nom bilan yashab keladi. Tarixiy manbalarga qaraganda, agar Xorazmshoh Chingizxonning tinchlik va totuvlik haqidagi taklifini qabul qilib, u yuborgan elchi bilan birga savdo karvonini ham qilichdan o‘tkazmaganida, qudratli Xorazm saltanati o‘n uchinchi asrda mo‘g‘ullar

tomonidan qonga botirilmagan bo'lardi. Xorazmshoh Chingizxonning qudratli qo'shinni to'plagan bilan hisoblashmay, katta xatoga yo'l qo'ygan bo'lsa, chor atrofga o'lim urug'ini sochib, ya'juj-ma'juj singari bosib kelayotgan mo'g'ullarga qarshi otlangan Jaloliddinga yordam bermay, aksincha, unga har tomonlama qarshilik ko'rsatib, yana-da katta xato qilgan. Jaloliddin vatan va tarix oldidagi burchini chuqur his etgani uchungina kichik bir qo'shin bilan mo'g'ullarga qarshi tengsiz kurashga otlanadi va chinakam jasorat namunalarini ko'rsatadi. Jaloliddin mo'g'ullarning ashaddiy dushmani bo'lganiga qaramay, Chingizxon uning dovyurakligi va sarkardalik mahoratiga tan berishga majbur bo'ladi. Shayxzoda yetuk yozuvchi sifatida yoza boshlagan ilk sahna asariga ana shunday tarixiy shaxsni - mo'g'ul qo'shinlariga g'ulg'ula solgan, g'alaba yuz o'g'irgan jang maydonlaridan ham omon - eson chiqib ketgan Jaloliddinni qahramon qilib oladi.

Maqsud Shayxzoda O'zining drammasida Manguberding Vatan oldidagi burchi, vatanga muhabbati naqadar kuchli ekanini aniq hamda mardlik urug'ini sochuvchi sarkarda dek yoritib bergan. Naim karimovning fikriga ko'ra urush yillarida hokimiyat vakillari yozuvchilarni o'tmishdagi mashhur sarkardalar haqida asar yozishga yo'naltirgan bunday asarlar xalq va armiyani o'tmishdagi jasur sarkardalardan, xalq qahramonlaridan ibrat olishga da'vat etishi, ularni bu mashhur shaxslarning vatanparvarlik fazilatlarini ruhida tarbiyalashi mumkin degan qarashda bo'lishgan. Shunday ijodiy buyurtmani olgan Shayxzoda o'zbek xalqining jasur farzandlaridan biri Jaloliddin Manguberdi haqida sahna asari yozishga kirishgan. Respublikaning o'sha paytlardagi rahbari Usmon Yusupov shoirning asarini tezroq yakunlashi uchun uni yurtimizning xushmanzara maksanlaridan biri Farg'ona viloyatiga yuboradi. "Boshqa ishlar bilan xayolingni bo'lma. Xalq sendan Jaloliddin to'g'risidagi asarni intizorlik bilan kutmoqda. Vodilga borib, uni tezroq tugallab qayt!" deya rahbar shoirni ruhlantiradi. Shunday qilib, Maqsud Shayxzoda rafiqasi Sakinaxonim bilan Farg'onaga borib, olti oy ichida tarixiy dramani yozadi. Buni qarangi, odamlar qalbida vatanparvarlik tuyg'usini jo'sh urdiruvchi, qahramonlik ruhida bu asar bugun ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Oradan ko'p yillar o'tsa ham Shayxzoda domla asarlari o'z kuch-qudratini namoyon etib kelmoqda. Asarning oxiriga yetib qolganda quyidagi satrlar insonning ruhini ajablantirib yubradi. Bunga o'xshash satrlarni har kim ham yoza olmaydi, zero Maqsud Shayxzoda bu satrdagi so'zlarni maromiga yerkazib yozgan.

Bir kun paydo bo'laman shu yurt, shu yerda,

Yurt shaydosi ko'rinmas g'urbatda - go'rda.

Kim yurtdan yovni quvsa, mendurman o‘shal!

Ulug‘vor niyatlarga kor qilmas ajal.

Yuqoridagi misllalarda Maqsud Shayxzoda o‘zining vataniga bo‘lgan muhabbatini yaqqol aks etirib bergan, desak xato bo‘lmaydi. Maqsud Shayxzoda drammasida vatan erki, o‘z vatandoshlarining mustaqilligi hamda erki uchun fidokorona kurash olib brogan vatan o‘g‘loni, jasur sarkarda Manguberdi obrazini yaratdi.

O‘zbekiston hukumati xalqning bu jasur farzandi nomini abadiylashtirish maqsadida “Jaloliddin Manguberdi tavalludining sakkiz yuz yilligini nishonlash haqida” bir ming to‘qqiz yuz to‘qson to‘qqizinchi yilda esa maxsus qaror qabul qilinadi. O‘zbekiston Prezidentining farmoni bilan ikki mingingchi yilda esa “Jaloliddin Manguberdi” ordeni ta‘sis etildi. Vatanparvarlik hissiyoti jo‘sh urib yozilgan Maqsud Shayxzodaning “Jaloliddin Manguberdi” dramasi bir ming to‘qqiz yuz qirq beshinchi yilda Hamza nomidagi O‘zbek davlat drama teatri tomonidan muvaffaqiyat bilan sahnalashtirilgan ammo ko‘p o‘tmay, sahnadan olib tashlandi. Muallifga esa o‘tmishni, xonlarni, beklarni, feodalizmni oqlash va yoqlash tamg‘asi yopishtirildi. Bu aybnoma nohaq qamalishiga ta‘sir ko‘rsatdi. Dramaning ayrim parchalarigina yozilgan kezlari nashr etildi. Muallif hayotlik chog‘ida, biror marta to‘lig‘icha chop etilgani yo‘q. To‘lig‘icha ilk bor o‘zbek tilida dramaturg vafotidan yigirma bir yil o‘tgach, bosma shaklda chiqdi.

Jaloliddin - qahramon shaxs. U jasur sarkarda, elni, yurtni g‘animga qarshi birlashtirayotgan, tashabbusi bilan lashkarni ulug‘ g‘alabalarga ilhomlantirayotgan va bu yo‘lda ibrat ko‘rsatayotgan valiahd bo‘lishiga qaramay, ayni vaqtda, oddiy inson sifatida gavdalanadi. Masalan, Jaloliddin bilan singlisi Sultonbegim o‘rtasidagi oddiy insonlarga xos bo‘lgan aka-singillik mehr-oqibatlari shu qadar samimiy va go‘zal tasvirlanadiki, kishining havasi keladi. Vatan va xalq taqdirining eng qaltis pallalarida ularni bosqinchilardan himoya qilish uchun otlangan Jaloliddinning bu yo‘ldagi shijoatini, jur‘atini, jasoratini ko‘rsatar ekan, dramaturg o‘zining qahramoni valiahd va hukmdor sifatidagi xususiyatlaridan ko‘ra oddiy inson sifatidagi iztiroblarini, har qanday insonga begona bo‘lmagan ayrim mas‘uliyatli holatlardagi ikkilanishlarni badiiy tasvirlashga alohida e‘tibor beradi. Bu esa qahramon xarakterining ishonarli, jonli va hayotiy chiqishini ta‘minlaydi. Dushman qo‘liga tushib azoblangandan ko‘ra, o‘limni afzal bilib, hatto dunyodagi eng aziz zot - onasi va farzandlari daryoga cho‘ktirilishini ma‘qul ko‘rgan Jaloliddin Manguberdi va mard Temur Malikning

tarixiy haqiqat ruhi bilan yo‘g‘rilgan siymolari dramaturg Maqsud Shayxzoda qalami ostida ko‘z o‘ngimizda tirik gavdalanadilar.

Xulosa: Bu drama bilan adib milliy adabiyotimizda o‘chmas iz qoldirdi desak adashmagan bo‘lamiz. Chunki undagi adabiyotga dahldor badiiy manzaralar hali-hanuz ham insonlar qalbida mangu qolmoqda. Yurt ozodligi yo‘lida jonidan kechadigan bunday insonlarni fidoyi, jasur, mard deymiz. Buyuk bobokalonimiz Jaloliddin Manguberding mo‘g‘ul bosqinchilariga qarshi kurashda ko‘rsatgan mislsiz jasorati, vatanga va o‘z xalqiga sadoqat va cheksiz muhabbati, atigi o‘ttiz uch yil umr ko‘rgan, ammo nomi ellarda doston bo‘lgan, Chingizxonni lol qoldirgan, o‘z vatanini beadam sevgan oxirgi Xorazimshox Jaloliddin Manguberdi dostonini Maqsud Shayxzoda maromiga yetkazib yozdi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Naim Karimov, Maqsud Shayxzoda: Ma‘rifiy-biografik roman. – Toshkent “Sharq”,2009 – 359 b.
2. Sharafiddinov Ozod Adabiyot-hayot darsligi – Toshkent G‘afur G‘ulom nomidagi adabiyot va sanat nashriyoti, 1981-96 b

